

OTVORENÁ VEDA PRE AKADEMICKÉ KNIŽNICE

Mgr. Matej Harvát, PhD.; matej.harvat@cvtisr.sk; (Centrum vedecko-technických informácií SR)

V polovici marca Slovenská asociácia knižníc v spolupráci s Centrom vedecko-technických informácií SR pripravila seminár s názvom Otvorená veda pre akademické knižnice. Podujatie zacielené na odborný personál akademických knižníc malo za úlohu prehliadnúť poznatky o vývoji otvorenej vedy na Slovensku, a to v kontexte nových kompetencií, ktoré nadobúdajú knihovnícko-informační zamestnanci.

<http://doi.org/10.52036/1335793X.2025.1.77-78>

Jednodňový seminár sa konal v Bratislave, v budove Centra vedecko-technických informácií SR. V hybridnej forme sa ho zúčastnili zástupcovia akademických knižníc z celého Slovenska, pričom po skončení jednotlivých prezentácií mali možnosť ďalej diskutovať o problematike otvorenej vedy a možnostiach jej implementácie. Príspevky predniesli zástupkyne a zástupca Kontaktnej kancelárie pre open access, ktorí pracujú v CVTI SR s cieľom rozvíjať a monitorovať dobrú prax otvorenej vedy v rámci slovenského vedecko-výskumného prostredia. Poslednú prezentáciu s praktickou demonštráciou nových možností evidencie publikačnej činnosti poskytol vedúci Odboru hodnotenia vedy CVTI SR.

Po privítaní hostí podujatie otvoril Matej Harvát všeobecne zameranou prezentáciou. V nej hovoril predovšetkým o modeloch a politikách otvoreného prístupu v súvislosti s aktérmi vedeckej komunikácie. Dôraz položil na rozlíšenie viacerých spôsobov otvoreného publikovania (tzv. cesty otvoreného prístupu), či už v časopisoch, repozitároch alebo iných úložiskách. Prednáška mala za cieľ rozlíšiť nielen jednotlivé modely otvoreného prístupu (zlatá, zelená, diamantová, bronzová cesta a i.), ale tiež poukázať na odlišné podmienky komerčného a nekomerčného (akademickou komunitou vedeného) otvoreného publikovania.

Vedúca Odporu podpory otvorenej vedy CVTI SR, Jitka Dobbersteinová, následne poskytla konkrétnejšie informácie týkajúce sa finančných nákladov na open acces publikovanie. V prezentácii sa zamerala na podnikateľské modely veľkých vydavateľských domov ako Elsevier, Springer Nature, Wiley a pod., ktoré poskytujú tzv. zlatý a hybridný otvorený prístup, tzn. model

vyžadujúci za otvorené sprístupnenie výstupov platbu poplatkov od autorov a ich inštitúcií. Prezentácia uviedla do problematiky publikačných poplatkov (Article Processing Charges, Book Processing Charges) a poskytla stručné informácie ohľadom dostupných stratégií a postupov na zníženie nákladov na (otvorené) publikovanie. V rámci toho sa, prirodzene, nevyhla možnostiam financovania zo štátneho rozpočtu, napríklad prostredníctvom Konzorcia SKeLib (projekt NISPEZ V) či formou uzatvárania tzv. transformačných zmlúv (Publish and Read) s komerčnými vydavateľstvami. V tejto súvislosti Dobbersteinová načrtla možnosti dlhodobého a reprezentatívneho monitorovania nákladov spojených s otvoreným publikovaním, napr. prostredníctvom platformy Open Access Monitor.

Dve nasledujúce prezentácie sa zamerali na problematiku pochybného publikovania a dobrú prax verejných licencií. Zuzana Stožická hovorila o predátorskom publikovaní, resp. publikovaní čiastočne využívajúcom predátorské praktiky. Pochybné, na zisk z publikačných poplatkov zamerané a kvalitné posudzovanie výstupov zanedbávajúce vydavateľské postupy stále predstavujú pomerne rozšírenú prax vedeckej komunikácie, ktorá ťaží zo zneužívania princípov otvoreného prístupu. Prezentujúca jednak uviedla obvyklé (aj menej zreteľné) charakteristiky pochybného publikovania (absencia kontroly, zameranie na zisk bez ohľadu na kvalitu vedy a výskumu, diseminácia fabrikovaných a falošných výstupov atď.). Ďalej tiež predstavila nový dokument z dielne CVTI SR, Kódex výskumnej etiky a integrity na Slovensku, ktorý o. i. stanovuje postupy, ktoré majú za cieľ zamedzovať podieľaniu sa na pochybných formách publikovania. Nasledujúca prezentácia

od Gabriely Fišovej poskytla hlbší ponor do témy verejných licencií a problematiky autorských práv pri otvorenom publikovaní. Jednak zdôraznila a demonštrovala ukotvenosť verejných licencií (napr. Creative Commons) v slovenskom autorskom práve, a zároveň prezentovala praktické rady spojené s výberom vhodných licencií pre rozličné typy publikačných výstupov.

Najživšiu diskusiu však vzbudila inštruktážna prezentácia prednesená na záver podujatia, v rámci ktorej Tomáš Bareán predstavil novú funkcionality Centrálného registra evidencie publikačnej činnosti (CREPČ). Tá má za cieľ evidovať otvorené publikácie, ako aj výšku poplatkov (tzv. APC), ktoré autori/inštitúcie zaplatili za zverejnenie formou open access (zlatý a hybridný OA). Ide o systémový doplnok alebo nadstavbu doterajšej praxe elektronickej evidencie publikačnej činnosti, ktorá sa dotýka priamo odborného personálu akademických knižníc, keďže pracovníčky a pracovníci knižníc by mali zaznamenávať údaje týkajúce sa otvoreného režimu inštitucionálnych výstupov. Tomáš Bareán prezentoval prvotnú verziu tejto novej funkcionality v systéme CREPČ, ktorá bude zatiaľ fungovať v testovacej verzii a na dobrovoľnej báze, tzn. v rámci knižnično-informačných služieb sa budú tieto údaje zisťovať a evi-

dovať v prípade, že o nich personál inštitúcie bude mať dostatočné informácie.

Potreba monitoringu otvorenej vedy a otvoreného prístupu je v súčasnosti nevyhnutnosťou pri podpore efektívnej a udržateľnej vedeckej komunikácie a s týmto zámerom – s ohľadom na potrebu identifikácie finančných tokov pre podporu a rozvoj publikovania – vznikla aj prvotná integrácia údajov o open access režime do systému CREPČ. V diskusii síce časť účastníčok prejavila skepsu aj určité obavy týkajúce sa možnosti evidovania a identifikovania open access poplatkov a modelov zverejnenia, najmä čo sa týka náročnosti zisťovania údajov a s tým spojenou personálnou podvýživou slovenských akademických knižníc. Účastníci seminára aj prezentujúci z CVTI SR však v závere vyjadrili nádej, že v budúcnosti by malo dôjsť nielen k osvojeniu si dobrej praxe (ktorá sa môže spočiatku javiť ako náročná zmena), ale aj k získaniu praktických benefitov pre vedu, výskum i knižnice vyplývajúcich z čoraz kvalitnejších a reprezentatívnejších dát o podmienkach vedeckej komunikácie.

Záznam z podujatia je dostupný na adrese:
<https://video.nti.sk/rec/?1123577U9Q7HY7S95>.